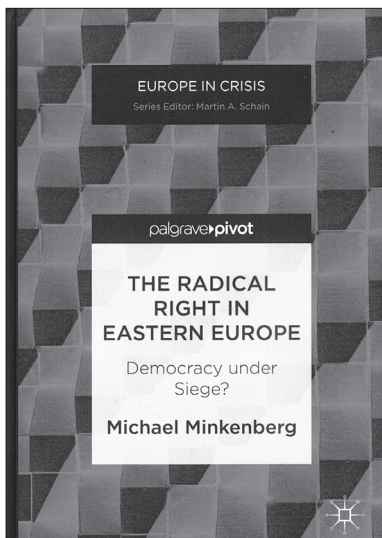

RECENZIJAS

<https://doi.org/10.22364/lviz.110.09>

Michael Minkenberg. *The Radical Right in Eastern Europe. Democracy under Siege?* New York: Palgrave Macmillan, 2017. 194 p. ISBN: 978-1-349-95147-5 [Mihaels Minkenbergs. *Radikāli labējais spārns Austrumeiropā. Demokrātija aplenkuma stāvoklī?*]

Mihaels Minkenbergs savā zinātniskajā darbībā lielākoties ir pētījis radikāli labējo¹ spārnu (angļu valodā *radical right*) ASV un Eiropā. Viņa jaunākajā monogrāfijā apkopoti vairāk nekā 15 gadu ilgušie pētījumi

par radikāli labējo spārnu Austrumeiropā, un tādējādi tā ir loģisks turpinājums iepriekšējai viņa rediģētajai antoloģijai par radikāli labējo spārnu reģionā.² Kā norāda darba apakšvirsraksts, šeit galvenais fokuss ir vērsts uz radikāli labējā spārna ietekmi uz liberālās demokrātijas attīstību reģionā.

Darbs ir strukturēts loģiski, kopumā septiņās nodaļās. Pirmā nodaļa ir ievads, kurā izklāstītas darba galvenās domas un saturs. Otrajā nodaļā

¹ Minkenbergs šeit apskatītajā darbā (īpaši 14.–15. lpp.) definē radikāli labējo ideoloģiju kā politisku opozīciju pret notiekošo sociālo modernizāciju, kura izraisījusi individuālās autonomijas pieaugumu (attiecībā pret kolektīvu vai grupu) un sociālo diferenciāciju. Tāpēc radikāli labējie uzsver viendabīgas grupas (nācijas) nozīmi, kas mazina sociālo diferenciāciju, un atgriešanos pie indivīda tradicionālās lomas un statusa šādā kolektīvā (t.i., indivīda pakļaušanos nācijas pārākumam). Nācija šīnī ideoloģijā ir definēta, akcentējot kolektīva etniskos un kultūrālos aspektus, kas tiek izmantoti, lai definētu vairāk vai mazāk skaidrus izslēgšanas kritērijus (t.i., kas vai kuras grupas nepieder “tīrajai” nācijai). Tāpēc arī radikāli labējie atbalsta stingru valsts lomu (autoritārismu), kas varētu iedzīvināt un nostiprināt nācijai nepiederīgo un nāciju apdraudošo nošķiršanu un izslēgšanu.

² Michael Minkenberg (ed.) (2015). *Transforming the Transformation? The East European Radical Right in the Political Process*. London: Routledge.

autors definē galvenos teorētiskos jēdzienus. Trešajā nodaļā Minkenberg pievēršas Austrumeiropas īpašajam kontekstam. Ceturtajā nodaļā tiek analizēti Austrumeiropas radikāli labējā spārna organizāciju veidi un ideoloģiskie profili. Piektajā nodaļā tiek raksturota radikāli labējā spārna mobilizācija un sasniegumi. Sestā nodaļa veltīta mobilizācijas seku analīzei. Nobeigumā tiek apkopoti galvenie secinājumi. Tā vietā, lai turpinājumā sniegtu ieskatu katrā nodaļā, pievērsīšos trim Minkenberga tēzēm, kuras, manuprāt, ir vai nu atšķirīgas no iepriekšējās literatūras, vai arī oriģinālas, un recenziju noslēgšu ar īsu monogrāfijas vērtējumu.

Viena no Minkenberga galvenajām tēzēm ir tā, ka radikāli labējā spārna nozīme Austrumeiropā ir būtiski pieaugusi. Savā ziņā Minkenberga darbu var lasīt arī kā zinātnisku polemiku ar nīderlandiešu pētnieku Kāsu Mudi (*Cas Mudde*), kurš savulaik apgalvoja, ka Rietum- un Austrumeiropas radikāli labējie principā ir ļoti līdzīgi, tikai austrumeiropiešu partijas ir mazāk veiksmīgas un “patētiskas”³. Minkenberga argumentāciju var lasīt kā Mudes slēdziena atspēkojumu, kurš pievēršas gan Ungārijai, gan Polijai, kur agrāk konvencionālās, labējās partijas *Fidesz* (saīsinājums no ungāru valodas *Fiatal Demokraták Szövetsége* – Jauno demokrātu alianse) un *Prawo i Sprawiedliwość* (no poļu valodas Likums un taisnīgums) pēdējo desmit gadu laikā ir radikalizējušās un pēc nonākšanas valdībā, piemēram, mazinājušās masu mediju un tiesu sistēmas neatkarību. Tieši pretēji gaidītajam, ka labējais radikālisms pakāpeniski izzustu pēc politiskā režīma, sabiedrības un ekonomikas pārveides procesa beigām, tas ir ienācis vidusmēra politikā⁴ gandrīz visās reģiona valstīs politisko partiju, sociālo kustību (kuras atšķirībā no partijām necinās par politisko varu) vai mazāku un vēl radikālāku grupu (kuras, organizētas kā tiklojums, nevairās lietot vardarbību savā darbībā) veidolā. Ja kādās vēlēšanās radikāli labējā partija vairs neieklūst parlamentā un pazūd no politikas, tad tās retoriku un ideoloģiju turpina vai nu kāda sociālā kustība, vai neliela grupa, kura vēlāk pārtop jaunā partijā vai piesienas esošai vidusmēra partijai. Tāpat dažās valstīs (piemēram, Polijā) vidusmēra labējās partijas absorbēja radikāli labējo ideoloģiju, retoriku un dienaskārtību. Lai arī radikāli labējo partiju pastāvēšanas ilgums Austrumeiropā

³ Cas Mudde (2005). Central and Eastern Europe. In: Cas Mudde (ed.). *Racist Extremism in Central and Eastern Europe*. London: Routledge, p. 269.

⁴ Ar terminu vidusmēra politika (angliski *mainstream politics*) šeit tiek saprasts konvencionālais politiskais process, kurā konvencionālās politiskās partijas, piedaloties vēlēšanās, cinās par politisko varu liberālās demokrātijas ietvaros.

ir vidēji aptuveni 9 gadi, šīs partijas tiek aicinātas piedalīties koalīcijas valdībās vai atbalsta mazākuma valdības.

Otra, manuprāt, nozīmīga Minkenberga tēze ir tā, ka radikāli labējais spārns Austrumeiropā būtiski atšķiras no tā līdzinieka Rietumeiropā. Rietumeiropā radikāli labējie spēki mobilizējās pēc pārejas no industriālās uz postindustriālo sabiedrību (kuru cita starpā raksturoja 1968. gada kreisi noskaņoto studentu protesti, tradicionālās kārtības pārveide un globalizācijas paātrināšanās), bet Austrumeiropā politisko un sociālo kontekstu raksturo daudz dziļāki pārveides procesi, kuri aizsākās 20. gs. 80. gadu beigās. Politisko pārveidi radīja gan komunistisko režīmu sabrukums un to leģitimējošo ideju morālais bankrots, gan politiskās sistēmas demokratizēšanās, kas savukārt bija cieši saistīta ar dziļu sociālo un ekonomisko pārveides procesu. Šo pārveīžu procesu radītās “izmaksas”, sociālā dezorientācija, pretrunīgā attieksme pret jauno iekārtu un kultūras pārmaiņas (t.sk. konflikti starp “tradicionālistiem” un “modernizētājiem”) bija auglīga augsne radikāli labēji noskaņotiem “politiskajiem uzņēmējiem”, kuri izmantoja izdevību, lai radītu noturīgu politisko plaisu (angliski *cleavage*), uz kuras būvēt politisku kustību vai partiju. Minkenberg norāda, ka tieši citādā politiskā, ekonomiskā un sociālā konteksta dēļ Austrumeiropas radikāli labējais spārns atšķiras no Rietumeiropas radikāli labējiem. Tādēļ Rietumeiropas radikāli labējo vidū populārās tēmas – piemēram, imigrācija un nedrošība – nav tikpat lielā mērā populāras Austrumeiropā, kur imigrācija ir salīdzinoši neliela un kur radikāli labējais spārns lielākoties fokusējas uz vēsturiskajiem aizvainojumiem, pāridarījumiem, naratīviem (piemēram, par autoritāro režīmu līderiem starpkaru periodā), etniskajām minoritātēm un robežjautājumiem. Viņaprāt, pārveides procesu (valsts neatkarības atgūšanas, demokratizēšanās un nepabeigto nācijas veidošanas procesu) dēļ radikāli labējais spārns Austrumeiropā ir savdabīgs un unikāls, organizācijas ziņā nepastāvīgs un mainīgs un ideoloģiski radikālāks nekā Rietumeiropas radikāli labējais spārns.

Trešā nozīmīgākā Minkenberga tēze, manuprāt, ir, ka radikāli labējais spārns ir bijis viens no aktīvākajiem un nozīmīgākajiem politiskajiem spēkiem, kas ir atstājis nopietnas sekas uz liberālās demokrātijas attīstību reģionā. Tomēr arī vidusmēra (konvencionālo) partiju reakcija un stratēģijas attiecībā pret radikāli labējām partijām lielā mērā nosaka radikāli labējo partiju ietekmi. Šī ietekme nereti var būt tieša, ja konvencionālās partijas sadarbojas un iekļauj radikāli labējās partijas valdības koalīcijā, taču ietekme var būt arī netieša, ja vidusmēra partijas pielāgo savu politiku radikāli labējo partiju politikai, bet tieši nesadarbojas ar radikāli

labējiem. Ja konvencionālās partijas nolemj izolēt radikāli labējās partijas no politiskās varas – ko literatūrā sauc par *cordon sanitaire*⁵ stratēģiju –, tad radikāli labējām partijām tieši vai netieši ietekmēt politisko lēmumu pieņemšanu ir ārkārtīgi grūti vai pat neiespējami. Minkenbergas uzsver, ka radikāli labējo ietekmi nosaka arī tas, vai un kādā mērā radikāli labējās partijas ir izvēlējušās piemērotu laiku, lai reaģētu un mijiedarbotos ar valsts iestādēm (piemēram, policiju, tiesām, birokrātiju) un pilsonisko sabiedrību. Tieši šis faktoru kopums nosaka, vai radikāli labējais spārns tiks norobežots un konfrontēts vai arī tas tiks inkorporēts un pieņemts vidusmēra sabiedrībā, kas var atvērt vārtus uz vidusmēra sabiedrības radikālizāciju.

Apskatot radikāli labējo partiju dalību koalīcijas valdībās, Minkenbergas secina, ka Austrumeiropā šīs partijas visai drīz pēc politiskās sistēmas demokratizēšanās vai ļoti drīz pēc šo partiju izveides tika iekļautas valdībā. Rietumeiropā lielākoties paiet aptuveni 20 gadi no šādu partiju iekļaušanas parlamentā līdz to iekļaušanai koalīcijas valdībā. Tādēļ Austrumeiropas radikāli labējās partijas, kuras tiek iekļautas koalīcijā, parasti mēdz būt radikālākas nekā to līdzinieki Rietumeiropā, kur šādām partijām ir bijis jāpierāda, ka tās ir pieņemamas kā koalīcijas partneri. Slovākijā, Bulgārijā un Rumānijā, atšķirībā no Rietumeiropas, radikāli labējās partijas nereti iekļaujas koalīcijas valdībā ar kreisajām partijām. Tas savukārt nozīmē, ka vismaz daļā Austrumeiropas nepastāv līdzīgs sanitārais koridors starp radikāli labējām partijām un vidusmēra partijām kā Rietumeiropā. Autors norāda, ka, mērot radikāli labējā spārna (t.i., gan partiju, gan kustību un grupiņu) ietekmi, var secināt, ka lielākoties var novērot radikāli labējā spārna ietekmes palielināšanos publiskajā sarunā (no angļu valodas *public discourse*) vai publiskās sarunas radikalizēšanos. Tāpat vidusmēra labējās partijas radikalizējas un rīcībpolitiku ziņā var novērot vai nu mazāk, vai arī vairāk izteiktu pārvietošanos uz labējo polu politiskajā spektrā. Bet vai šīs pārmaiņas nozīmē, ka tiek īstenota pakāpeniska politiskā režīma maiņa no liberālās demokrātijas uz autoritāru (vai vismaz autoritārāku) politisko režīmu? Minkenbergas atbilde ir niansēta. Viņš uzsver, ka kopumā radikāli labējais spārns ir lielākā vai mazākā mērā mazinājis 20. gs. 90. gadu sākumā vērojamas politisko režīmu liberalizācijas tendences, īpaši, politizējot minoritāšu jautājumu un veicinot politikas polarizēšanos. Minkenbergas akcentē, ka

⁵ No franču valodas “sanitārais kordons” vai “sanitārais koridors”, kas ir termins, ko sākotnēji lietoja, lai apzīmētu zonu, kas tika izveidota, lai novērstu epidēmijas tālāku izplatību.

tieši minoritāšu tiesības un cilvēktiesības ir pamatos izaicināti jautājumi, jo arī vidusmēra partijas ir pielāgojušās radikāli labējai retorikai un dienaskārtībai. Tas nozīmē, ka tieši minoritāšu aizsardzība un cilvēktiesību jautājumi ir īpaši akūtas problēmas Austrumeiropā, sevišķi Ungārijā un Polijā. Lai arī Minkenbergs nekādā ziņā nav panikas cēlājs, tomēr smagas pārdomas raisa viņa secinājumi par to, ka Austrumeiropā lielākoties vēsturiski izveidojošās situācijas politizēšana un politikas polarizēšana ir novedusi pie liberālās demokrātijas atrašanās aplenkuma stāvoklī.

Minkenberga darba stiprā puse ir uzsvars uz Austrumeiropu, kura salīdzinājumā ar radikāli labējo spārnu Rietumeiropā⁶ ir mazāk pētīta tēma, un viņa sistemātiskie salīdzinājumi ar situāciju Rietumeiropā. Tāpat ir uzteicams darba plašais ģeogrāfiskais tvēriens (ir apskatītas deviņas Austrumeiropas, t.sk. arī Baltijas, valstis) un pētnieka centieni radīt teorētisku izskaidrojumu notiekošajam reģionā. Īpaši gribu izcelt autora interesi par apskatīto valstu vēsturisko mantojumu, kuram politikas zinātnieki diemžēl ne vienmēr pievērš nepieciešamo uzmanību. Tāpat ir svarīgi novērtēt autora centienus kontekstualizēt Austrumeiropas radikāli labējo spārnu, ko var kontrastēt ar K. Mudes veikumu un mēģinājumiem radīt teju vai universālo (bet diemžēl teju vai pavisā) teorētisko izskaidrojumu.⁷ Tomēr arī vispārīnāt situāciju Austrumeiropas valstīs ir grūti, jo, par spīti līdzībām, vēsturiskā mantojuma un konteksta ziņā šis reģions varētu tikt dalīts mazākos ģeogrāfiskos un vēsturiskos apakšreģionos ar attiecīgajām īpatnībām.

Jautājums, uz kuru Minkenbergs dažādu (un varbūt arī saprotamu) iemeslu dēļ neatbild, ir, vai radikāli labējā spārna izveide bija neizbēgams pārveides un iepriekš pārrauto nācības veidošanas procesu rezultāts. Lasot Minkenberga padziļināto skaidrojumu, var rasties iespaids, ka dažādi makrolīmeņa faktori un partiju racionālās stratēģijas ir svarīgākas par

⁶ Sk., piemēram, Herbert Kitschelt, with Anthony McGann (1995). *The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis*. Ann Arbor: The University of Michigan Press; Piero Ignazi (2003). *Extreme Right Parties in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press; Pippa Norris (2005). *Radical Right: Voters and Parties in the Electoral Market*. Cambridge: Cambridge University Press; Cas Mudde (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press; David Art (2011). *Inside the Radical Right: The Development of Anti-Immigrant Parties in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press; Hanspeter Kriesi, Takis S. Pappas (2015). *European Populism in the Shadow of the Great Recession*. Colchester: ECPR Press.

⁷ Piemēram, Mudde. *Populist Radical Right Parties in Europe*.

Austrumeiropas radikāli labējiem “politiskajiem uzņēmējiem” un viņu uzskatiem, lēmumiem un darbību.

Tomēr gribu uzsvērt, ka Minkenberga darbs ir devis būtisku pieensumu Austrumeiropas pēdējo trīsdesmit gadu politisko procesu izpratnē, kā arī īpaši palīdz izskaidrot labēji radikālā spārna ietekmi reģionā.

Pēteris Timofejevs

<https://doi.org/10.22364/lviz.110.10>

SEKMĪGS SĀKUMS

Cīņa par brīvību: Latvijas Neatkarības karš (1918–1920) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentos. 1. daļa:
1918. gada 18. novembris – 1919. gada 16. aprīlis. Sast.: Ēriks Jēkabsons, Jānis Šiliņš. Rīga: Latvijas Nacionālais arhīvs, 2019. 335 lpp. (Vēstures avoti, X)

Daudzie Latvijas vēstures intereseanti var būt gandarīti: neilgā laikā viņu rīcībā būs dokumentu krājums četrās daļās, veltīts Latvijas Neatkarības karam. Kā pamatoti atzīmē tā sastādītāji, līdz šim nav tapis neviens Latvijas Neatkarības karam pilnīgi veltīts dokumentu krājums. Pirmā daļa jau ir iznākusi un ir daudzsološs sākums. Tā aptver visgrūtāko Neatkarības kara posmu – no Latvijas Republikas bruņoto spēku veidošanas sākuma līdz vācu spēku īstenotajam 1919. gada 16. aprīļa apvērsumam. Tajā ievietoti 190 dokumenti, no kuriem 152 ir pirmpublicējumi. Visi dokumenti ir pamatīgi komentēti, bez tam krājuma vērtību ceļ akadēmiski precīzs ievads un nobeigumā burtiski pa dienām sastādītā notikumu hronika, atsedzot laikmeta kolorītu un daudzveidību. Šādu hroniku varēja sastādīt tikai laikmeta ļoti labi pārzinātāji. Lai arī sastādītāji ir uzsvēruši, ka krājums neietver dokumentu kopas, kas attiecas uz Padomju Latviju

